Rowerem po Ziemi Gniewskiej

w wersji light

Rowerem po Ziemi Gniewskiej w wersji light

Drodzy czytelnicy,

Przekazujemy Wam naszą wiedzę, wrażenia i radość z trzech miesięcy wspólnych rowerowych wypraw po Ziemi Gniewskiej. Kłaniają się Wam Rowerowi włóczykije z Gniewa.
Zapraszamy Was do wspólnej przygody na rowerowych szlakach, bo przecież jazdę na rowerze może zacząć każdy, bez względu na wiek i posturę. Niezbędne są jedynie dobre chęci, bo przecież rower to przede wszystkim zdrowie.
Grupa Rowerowych Włóczykijów wzięła udział w projekcie "Rowerem po Ziemi Gniewskiej w wersji light", który został dofinansowany z Polsko - Amerykańskiej Fundacji Wolności poprzez Fundację Pokolenia w Tczewie i wsparcia Gminy Gniew w ramach programu Działaj lokalnie. W okresie letnim zorganizowaliśmy cykl wycieczek rowerowych po Ziemi Gniewskiej, mających na celu propagowanie aktywnego spędzania czasu wolnego, promowanie walorów turystycznych regionu oraz wspieranie działań związanych z integracją osób starszych.
Jeżdżąc po Ziemi Gniewskiej, otrzymywaliśmy pomoc, wsparcie i gościnę w każdej miejscowości, w które się zatrzymywaliśmy na odpoczynek. Jeszcze raz się przekonaliśmy, że w Gminie Gniew mieszkają ludzie uczynni i życzliwi. Przyjazna nam była także pogoda, bo ani razu podczas naszych wędrówek nie padało, nie było zimno, a pedałowaliśmy przecież co poniedziałek od lipca do końca września.
Pokonaliśmy ponad 400 km, ciesząc się dobrym zdrowiem i wspaniałym samopoczuciem. Fotorelacje z naszych wypraw zamieszczaliśmy na blogu Rowerowi włóczykije, do odwiedzenia którego serdecznie zapraszamy. Opisy wycieczek oraz trasy rowerowe zostały umieszczonena portalu www.mojrower.pl .
Do zobaczenia na rowerowych szlakach nie tylko Ziemi Gniewskiej.

Bardzo chcielibyśmy podziękować wszystkim tym, bez których nasze wycieczki nie byłyby takie ciekawe, przyjemne i radosne. Uściski i uśmiechy dla Łukasza Ogonowskiego z Eko-Centrum Heliantus w Gniewie, Mariusza Śledzia, który zabrał nas na wyprawę po Nizinie Walichnowskiej, Marka Lidzbarskiego z Muzeum Tradycji Ruchu Ludowego w Piasecznie, Bogdana Jędrzejewskiego dyrektora DPS w Wlk. Wyrębach, Mirosława Narlocha dyrektora Zespołu Szkół w Opaleniu, Tadeusza Netkowskiego – sołtysa wsi Jeleń, Celiny Mueller z Gminnego Ośrodka Kultury w Morzeszczynie.

Trasa rowerowa Gniew–Brody Pomorskie

GNIEW, PLAC GRUNWALDZKI

Najcenniejszy w województwie pomorskim i największy zespół zabytkowych kamienic. Historia niektórych z nich sięga nawet XIV wieku. Przebudowane w XVIII wieku, zachowały gdzieniegdzie jeszcze stropy belkowe, stolarkę okienną oraz cenne elementy wyposażenia takie jak klatki schodowe z dekoracyjnymi balustradami czy drzwi płaskorzeźbione z ozdobnymi okuciami i mosiężnymi gałkami pochodzącymi z tego okresu. Tym, co absolutnie wyróżnia Gniew spośród innych miast i miasteczek Pomorza, są datowane na XV wiek "gniewskie leby", czyli świetnie zachowane domy podcieniowe znajdujące się po zachodniej stronie rynku. W centralnej części placu usytuowany został ratusz miejski, wykorzystywany obecnie przez Urząd Miasta. Ta zbudowana na przełomie XIV i XV wieku budowla pierwotnie stanowiła czworoboczny obiekt z wewnętrznym dziedzińcem, wieżą i kramami w przyziemiu. W 1920 roku, prowadząc na terenie pobliskiego Powiśla akcję propagandowo – agitacyjną poprzedzającą plebiscyt w sprawie włączenia tego obszaru do Polski, Gniew odwiedzili poeta Jan Kasprowicz oraz pisarz Stefan Żeromski. Spotkali się oni wówczas w ratuszu z pierwszym starostą powiatu gniewskiego Franciszkiem Czarnowskim. Dziś, do najstarszych części gmachu należą piwnice i przyziemie. Wejście do ratusza prowadzi przez stylowy podcień. W północno-wschodnim narożniku rynku obejrzeć można zabytkową studnię-pompę z 1873 roku

UL. PIŁSUDSKIEGO

W okazałej rogowej kamienicy na tej ulicy mieściła się niegdyś firma „polskiego króla", prezesa Kurkowego Bractwa Strzeleckiego, działacza na rzecz polskości Jana Andrzeja Kleina. Przedsiębiorstwo prowadziło handel towarami kolonialnymi, żelazem, zajmowało się także fabrykacją likierów. Do sklepu przylegała przestronna restauracja, wokół której skupiało się życie polskiej ludności.

UL. GDAŃSKA

Na rogu ul. Gdańskiej i 27 Stycznia znajdowała się niegdyś miejska drukarnia Gustawa Rogowskiego. Od 1877 r. wydawała ona lokalną gazetę „Mewer Wanderer" („Gniewski Wędrowiec"). Jej redaktorem naczelnym i wydawcą był właściciel drukarni. Pismo ukazywało się 3 razy w tygodniu nakładem 1000 egzemplarzy. Budynek został zniszczony podczas działań wojennych w 1945 r.
Dawniej pod nr 1-3 ul. Gdańskiej mieścił się kompleks rekreacyjno-wypoczynkowy. Właścicielem obiektu był Antoni Nowacki. W skład kompleksu wchodził hotel, restauracja, kino, sala bankietowa oraz bilardowa. Budynek ten czasie działań wojennych w 1945 roku został spalony przez żołnierzy radzieckich
Cmentarz Katolicki
Budowę cmentarza i pierwszej kaplicy rozpoczęto w 1809 roku dzięki staraniom księdza Ludwika Ruchniewicza. Z inicjatywy księdza Benona Kursikowskiego w 1872 roku przebudowano kaplicę, a w 1883 roku postawiono nowe murowane ogrodzenie.
Pierwsza w Gniewie szkoła wielowyznaniowa powstała na ulicy Wodnej w 1875 r. Wówczas to doszło do połączenia funkcjonujących dotąd oddzielnie miejskich szkół elementarnych: katolickiej i ewangelickiej, tworząc 4-klasową elementarną szkołę symultanną. Po jej pożarze w 1883 r. władze miejskie podjęły decyzję o budowie nowego obiektu przy ulicy Gdańskiej. Budynek został wybudowany w 1884 roku z przeznaczeniem na szkołę powszechną. Po powrocie Gniewu do Polski szkole nadano imię Króla Jana III Sobieskiego. Obecnie w budynku ma siedzibę Szkoła Podstawowa w Gniewie.

WJAZD NA KŁADKĘ NAD DROGĄ 91

Cmentarz gniewskiej parafii ewangelickiej został założony w pierwszej połowie XIX wieku. W związku z likwidacją kościoła i parafii po 1945 roku cmentarz pozostał opuszczony. W latach 80. XX wieku urządzono w nim park, a w latach 90. przekazano parafii katolickiej.

OSIEDLE IM. MARII KONOPNICKIEJ

Na ul. Marii Konopnickiej – budynek wybudowanej w 1902 r. gazowni. Jej uroczyste otwarcie nastąpiło w styczniu 1903 roku. Budowała ją firma Carl Francke z Bremy. Początkowo gaz wykorzystywano do oświetlania ulic. W roku 1916 gazownia stała się własnością miasta i została rozbudowana.
Przed II wojną światową powstało tu osiedle domków jednorodzinnych nazwane Nową Ameryką. Na końcu ulicy Konopnickiej dawniej funkcjonowała duża rzeźnia (obecnie warsztat samochodowy).

UL. GNIEWSKIE MŁYNY

Zakład betoniarski Prefabet, nad którym wznosi się tzw. Góra Wisielców, którą zaczęto zalesiać od 1892 r. Obecnie znajduje się tu park miejski.

RZEKA WIERZYCA

Wierzyca jest drugą po Wdzie co do długości rzeką Kociewia. Łączy Kaszuby z Kociewiem, przepływa przez Starogard Gdański, Pelplin i Gniew. Ma długość 151 km, a różnica wysokości pomiędzy źródłami a ujściem wynosi 174 m. Jej źródła znajdują się na Kaszubach na wysokości 240 m n.p.m. na przedpolu Wzgórz Szymbarskich ze szczytem Wieżyca. Głównymi jej dopływami są Wietcisa, Piesienica, Węgiermuca i Janka (Jonka). Jest to typowa rzeka pojezierna, silnie meandrująca, tworzy niezliczoną ilość pętli i stanowi coraz bardziej popularny szlak kajakowy wyposażony w dobrą infrastrukturę, w tym liczne miejsca postoju i wypoczynku.

Nad Wierzycą, między Pelplinem a Gniewem we wczesnym średniowieczu nastąpił silny rozwój osadnictwa, o czym świadczą licznie występujące wzdłuż rzeki grodziska. W IX wieku podróżnik, zwany Geografem Bawarskim, określił ziemie nad Wierzycą „Verizane Civitate". Już od średniowiecza rzeka była wykorzystywana dla celów gospodarczych. Powstawały więc spiętrzenia, przy których budowano młyny. Najbliższy założony przez Krzyżaków znajdował się w Brodzkich Młynach. W średniowieczu Wierzyca była rzeką graniczną pomiędzy ziemią gniewską a ziemią tymawską. W 1673 roku swą podróż Wierzycą na odcinku Gniew–Pelplin w łodzi weneckiej odbył Jan III Sobieski. W pierwszej połowie XIX wieku, w wyniku prac regulacyjnych Wisły, ujście rzeki przesunięto dalej na wschód. W XIX i XX wieku nad Wierzycą, w miejscu dawnych młynów, budowano elektrownie wodne.

BRODZKIE MŁYNY

Budynek dawnej stacji kolejowej. na linii Gniew–Morzeszczyn. W 1989 r. zawieszono pociągi pasażerskie, a w 1992 r. linia została pozbawiona ruchu towarowego.

Elektrownia wodna na Wierzycy. Przed wojną działał tu młyn wodny należący do majątku Jacobsmuhle. Na cyplu przy elektrowni urządzono pole biwakowe dla grup kajakowych.

BRODY POMORSKIE

Leśniczówkę do niedawna jeszcze z kompleksem rekreacyjnym, idealnie nadającym się do biesiadowania przy ognisku lub grillu. Obiekt został postawiony w drugiej połowie XIX wieku. Zarządzała ona dworskim obszarem leśnym.

Kapliczka przydrożna 1768 roku postawiona na starym szlaku pielgrzymkowym do Piaseczna.

Zespół pałacowo-parkowy, przy byłych zabudowaniach pałacowych. Rosną tu dęby szypułkowe, będące pomnikami przyrody.

Brody Pomorskie to stara wieś na ziemi gniewskiej. Pierwsze informacje w źródłach pisanych pojawiają się w 1245 roku w formie „Brod" i dotyczą brodu tj. przejścia (przeprawy) przez Wierzycę. Dwie ostatnie z cytowanych wzmianek dotyczą już wsi krzyżackiej koło Gogolewa. Teren dzisiejszych Brodów Pomorskich był we wczesnym średniowieczu miejscem krzyżowania się ważnych szlaków handlowych. Sprawiło to, że przeprawy przez Wierzycę w tym rejonie stały się ważnym punktem strategicznym, przy którym powstawały osady i grody. Tak też było na terenie dzisiejszych Brodów Pomorskich. Wykopaliska archeologiczne potwierdzają istnienie w rejonie Brodów osad i grodzisk obronnych.

BRODY POMORSKIE

Po przejęciu ziemi gniewskiej przez Zakon Krzyżacki w 1282 roku teren przepraw w Brodach stał się ich własnością. Wieś została założona przez Zakon w 1284 roku i weszła w skład komturstwa gniewskiego. Ze źródeł pisanych z lat 1396 i następnych dowiadujemy się o istnieniu folwarku zakonnego. Brody Pomorskie należały do Zakonu Krzyżackiego do 1464 r. tj. do powrotu Pomorza do Polski. Wtedy Gniew został siedzibą starosty, a dawne folwarki krzyżackie stały się folwarkami starostów gniewskich. Po pewnym okresie stagnacji spowodowanej wojną folwarki ziemi gniewskiej zaczęto odbudowywać, na co wskazują lustracje królewskie z XVI wieku. Dalsze dzieje Brodów Pomorskich wiążą się z dziejami ziemi gniewskiej. Ożywiająco na wieś wpłynęła budowa linii kolejowej Morzeszczyn-Gniew ze stacją w Brodach Pomorskich

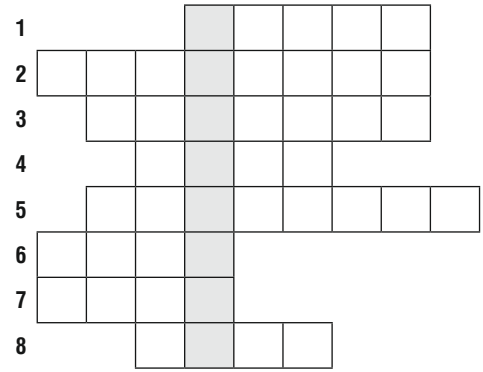

1. Leży nad nią Gniew
2. Patron szkoły podstawowej w Gniewie
3. Przedwojenne osiedle domków jednorodzinnych przy ul. Konopnickiej nosiło nazwę Nowa …..
4. Płytkie przejście przez rzekę
5. Wybudowana na ul. Konopnickiej w 1892 r.
6. Drzewa, pomniki przyrody w parku w Brodach Pomorskich
7. ... Grunwaldzki w Gniewie, początek naszej rowerowej wędrówki

Hasło: nazwa jednej z rzek, nad którą leży Gniew

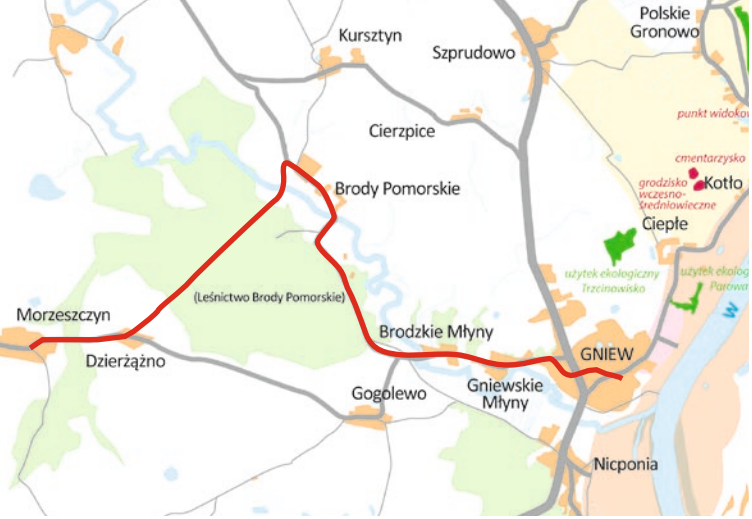

Trasa rowerowa Gniew–Morzeszczyn

Początek jak trasa Gniew–Brody Pomorskie (patrz str. 4) tj.: **Gniew, Plac Grunwaldzki, ul. Piłsudskiego, ul. Gdańska, Wjazd na kładkę nad drogą 91, Osiedle im. Marii Konopnickiej,ul. Gniewskie Młyny, Rzeka Wierzyca, Brodzkie Młyny, Brody Pomorskie i dalej:**

LASY W BRODACH POMORSKICH

Przy dawnym budynku kolejowym należy wjechać w las. Szlak prowadzi prosto do Dzierżążna.

DZIERŻĄŻNO

Nazwa miejscowości pochodzi dzierzęgi – jednej z rzadziej używanych nazw widłaka goździstego.
We wsi utworzono pierwszą historycznie parafię na Kociewiu (prawdopodobnie w roku 101 lub 1096). Pierwsza wzmianka pisana pochodzi z 1241 r. Z kościołem św. Jakuba związana jest legenda, według której pierwotna wzniesiona na wzgórzu drewniana świątynia zapadła się w ziemię. Potem wół pasący się w tym miejscu rogami natrafił.
Na stropie świątyni znajdują się dwa malowidła. Jedno z nich nawiązuje do legendy o powstaniu kościoła. Drugie zaś przedstawia scenę chrztu „Turka", który wg innego podania miał być ochrzczony w tym kościele.

MORZESZCZYN

Uważa się, że pierwotna nazwa wsi – Morzęta była nazwą osady rodowej sprzed przybycia cystersów i pochodzi od imienia Morzysław, a dopiero z upływem czasu w wyniku wielu zmian, przybrała współczesną formę Morzeszczyn.

MORZESZCZYN

Udokumentowane dzieje gminy sięgają XIII wieku tj. okresu władania tymi terenami przez Zakon Cystersów, natomiast najstarsze ślady pobytu ludzi na terenie gminy Morzeszczyn pochodzą z 9 tysiąclecia p.n.e.
Hasło promocyjne Gminy Morzeszczyn – Barwny dotyk Kociewia.
W latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku Morzeszczyn stał się znany, głównie wśród regionalistów, z racji działalności rodziny Wespów. Jan opiewał Kociewie jako poeta ludowy piszący gwarą, jego żona Maria zrekonstruowała wzornictwo haftu kociewskiego, natomiast ich syn Zbigniew malował i rzeźbił.
Przy drodze w centrum wsi zlokalizowane są pozostałości dawnego folwarku i zabudowy kolejowej z końca XIX wieku, a poza wsią od strony północno-wschodniej znajduje się wiadukt kolejowy nad rzeczką Beką z uroczą kaskadą wodną wśród malowniczych lasów porastających głęboką doliną rzeki Beki.

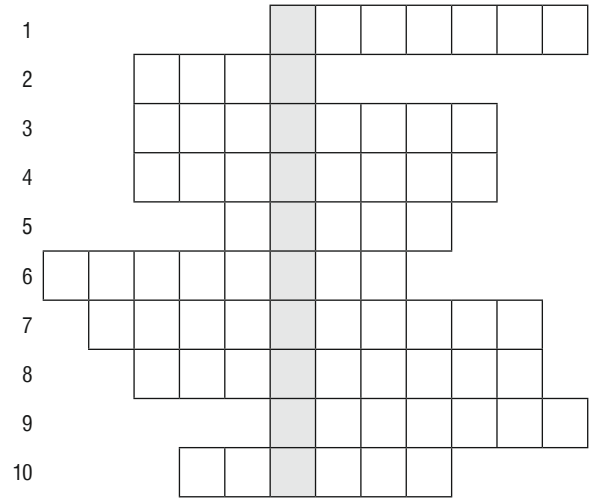

1. Pierwotna nazwa wsi Morzeszczyn
2. Rzeczka płynąca pod wiaduktem kolejowym w Morzeszczynie
3. Największa rzeka Kociewia, płynąca przez gminę Gniew i Morzeszczyn
4. Król polski, który płynął największą rzeką Kociewia z Gniewa do Pelplina
5. Niewielka łódź, coraz częściej spotykana na Wierzycy
6. Barwny dotyk ... – hasło promocyjne gminy Morzeszczyn
7. Inna nazwa widłaka goździstego
8. Zakon, w XIII wieku działający na terenie gminy Morzeszczyn
9. Kociewskie miasto nad Wierzycą z przepiękną katedrą
10. Patron kościoła w Dzierżążnie

Hasło: imię i nazwisko autorki morzeszczyńskiej szkoły haftu

Trasa rowerowa Gniew – Gogolewo – Piaseczno

Początek jak trasa Gniew–Brody Pomorskie (patrz str. 4) tj.: **Gniew, Plac Grunwaldzki, ul. Piłsudskiego, ul. Gdańska, Wjazd na kładkę nad drogą 91, Osiedle im. Marii Konopnickiej,ul. Gniewskie Młyny, Rzeka Wierzyca, Brodzkie Młyny i dalej:**

GOGOLEWO	Wieś położona na niewielkim wzniesieniu na zachód od doliny Wierzycy. Badania archeologiczne wykazały na tym terenie cechy prastarego osadnictwa. Nazwa miejscowości w źródłach pisanych pojawiła się w 1282 r. W II połowie XIX w. wytyczono przez wieś trakt bity z Gniewu do Skórcza. W 1929 r. powołano tu Ochotniczą Straż Pożarną. Od 2006 r. odbywają się we wsi obchody Kociewskiej Niedzieli Palmowej.
PIASECZNO	Wieś, w której powstało w 1862r. pierwsze na ziemiach polskich Towarzystwo Włościańskie – Kółko Rolnicze. Jego założycielem był Juliusz Kraziewicz. Aby upamiętnić ten fakt oraz osobę założyciela powstało Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego. Znajduje się w nim skansen dawnych maszyn i urządzeń rolniczych, wystawa stała ukazująca historię kółek rolniczych a także zbiór eksponatów etnograficznych z Kociewia i Pomorza zebranych w odtworzonej wg tradycji Chacie Kociewskiej. Nieco dalej znajduje się Kościół pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny, który został wybudowany w 1348 roku przez Krzyżaków. W czasie wojen szwedzkich świątynia została poważnie zniszczona. Jej odbudowy dokonał król Jan III Sobieski - starosta gniewski, fundując m.in. sklepienie uwieńczone herbem królewskim. W ołtarzu głównym znajduje się łaskami słynąca figura Matki Bożej Piaseckiej Królowej Pomorza i Matki Jedności, koronowana 8 września 1968 r. koronami papieskimi przez Kardynała Karola Wojtyłę z Krakowa.

PIASECZNO

W niewielkiej odległości od kościoła, w miejscu pierwszego objawienia Matki Bożej znajduje się studzienka, z której woda uważana jest za cudowną. Piaseczno jest też tradycyjnym miejscem odpustowym Pomorza. Główny, zwany Wielkim Odpustem Narodzenia Najświętszej Maryi Panny rozpoczyna się zawsze w niedzielę 8 września lub w pierwszą przypadającą po tej dacie.
Piaseczno swą sławę zawdzięcza także odbywającym się tu od 1993 r. Przeglądom Kociewskich i Pomorskich Zespołów Folklorystycznych.

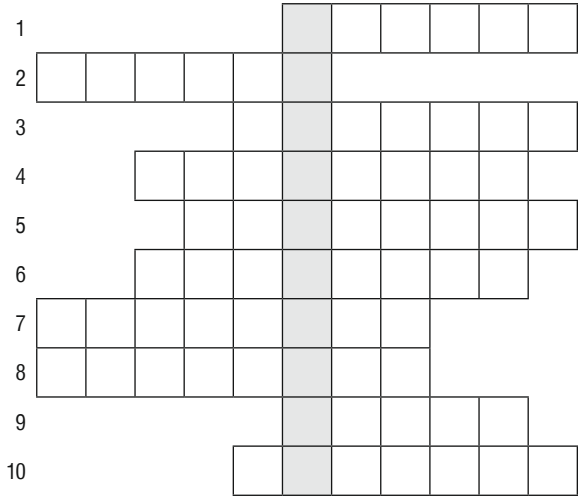

1. Przez Gogolewo wiedzie zbudowana w XIX w. droga do miejscowości...
2. Główny odbywa się tu każdego roku zazwyczaj 8 września
3. Imię Kraziewicza założyciela kółek rolniczych
4. Tytuł Karola Wojtyły w chwili koronacji figurki Matki Bożej Piaseckiej
5. W 1348 r. ukończyli budowę kościoła w Piasecznie
6. Król polski, odbudował kościół w Piasecznie
7. Wieś na niewielkim wzniesieniu na trasie Gniew–Skórcz
8. Ich etnograficzny zbiór znajduje się w Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Piasecznie.
9. Imię kardynała, który koronował figurkę Matki Bożej Piaseckiej
10. Niedziela, co roku uroczyście obchodzona w Gogolewie

Hasło: popularna nazwa miejsca pierwszego objawienia Matki Bożej w Piasecznie

Trasa rowerowa Gniew–Ciepłe

GNIEW, PLAC GRUNWALDZKI

Najcenniejszy w województwie pomorskim i największy zespół zabytkowych kamienic. Historia niektórych z nich sięga nawet XIV wieku. Przebudowane w XVIII wieku, zachowały gdzieniegdzie jeszcze stropy belkowe, stolarkę okienną oraz cenne elementy wyposażenia takie jak klatki schodowe z dekoracyjnymi balustradami czy drzwi płaskorzeźbione z ozdobnymi okuciami i mosiężnymi gałkami pochodzącymi z tego okresu. Tym, co absolutnie wyróżnia Gniew spośród innych miast i miasteczek Pomorza, są datowane na XV wiek "gniewskie leby", czyli świetnie zachowane domy podcieniowe znajdujące się po zachodniej stronie rynku. W centralnej części placu usytuowany został ratusz miejski, wykorzystywany obecnie przez Urząd Miasta. Ta zbudowana na przełomie XIV i XV wieku budowla pierwotnie stanowiła czworoboczny obiekt z wewnętrznym dziedzińcem, wieżą i kramami w przyziemiu. W 1920 roku, prowadząc na terenie pobliskiego Powiśla akcję propagandowo – agitacyjną poprzedzającą plebiscyt w sprawie włączenia tego obszaru do Polski, Gniew odwiedzili poeta Jan Kasprowicz oraz pisarz Stefan Żeromski. Spotkali się oni wówczas w ratuszu z pierwszym starostą powiatu gniewskiego Franciszkiem Czarnowskim. Dziś, do najstarszych części gmachu należą piwnice i przyziemie. Wejście do ratusza prowadzi przez stylowy podcień. W północno-wschodnim narożniku rynku obejrzeć można zabytkową studnię-pompę z 1873 roku

UL. SOBIESKIEGO

Budynek dawnego sądu grodzkiego. Ten imponujący swą wielkością budynek powstał w latach 1907-1908, swą formą nawiązuje do stylu gotyckiego. Sklepienie, które znajduje się na klatce schodowej dźwiga granitowy filar, podobnie jak na zamku w Malborku. Obiekt projektował miejscowy architekt Artur Schultz, a wybudowała go gniewska firma Ericha Obucha. Tuż za budynkiem znajdowało się dawniej więzienie. Przed nim natomiast usytuowany jest mały park, w którym niegdyś znajdował się staw będący pozostałością po fosie miejskiej. Naprzeciw sądu widzimy pozostałości Bramy Malborskiej oraz dobrze zachowane mury obronne.

UL. 27 STYCZNIA

Zabudowania zakładu „Fama". Jest to najstarszy zakład pracy w Gniewie, który powstał w 1852 r. jako Fabryka Maszyn Rolniczych i Odlewni braci Pappendick. Gimnazjum im. gen. J. Hallera, zbudowane na w latach 1904-1905. Za szkolnym parkingiem stoi budynek mieszkalny, w którym przed II wojną światową mieściła się niemiecka szkoła powszechna, zbudowana w latach trzydziestych ubiegłego wieku. Jadąc dalej mijamy osiedle domków jednorodzinnych. Teren ten przed wojną nazywany był Dybowem.

CIEPŁE

Oczyszczalnia ścieków (2005 r.) oraz Centrum Edukacji Ekologicznej „Heliantus".

GRODZISKO WCZESNOŚREDNIOWIECZNE

Grodzisko założone zostało we wczesnym średniowieczu na wysokim cyplu skarpy zamykającej od południa Nizinę Walichnowską. Od wschodu i zachodu otoczone jest dwoma głębokim parowami. Od strony południowej rysuje się słabo rozmyty wał, a za nim płytka fosa. Grodzisko ma kształt wydłużonego w stronę północno – wschodnią nieregularnego prostokąta o wymiarach około 80x40 metrów. Wejście znajduje się od strony południowej, wzmocnionej wałem i fosą. Pierwsze wzmianki o grodzisku pochodzą z początku XX wieku. Jako pierwszy opisał je ks. Władysław Łęga. Badania sondażowe przeprowadzone tu na początku lat 70-tych ujawniły obecność fragmentów ceramiki, kości zwierzęcych i wielu przedmiotów, w tym glinianych przęślików i szklanych paciorków, fragment noża oraz pestki wiśni i śliwy, ale nie wyjaśniły do końca czy grodzisko posiadało wyłącznie charakter strażnicy szlaku handlowego z południa na północ i szlaku wodnego Wisły. Grodzisko użytkowane było w okresie pomiędzy końcem XI wieku i połową XII wieku.

CMENTARZYSKO WCZESNOŚREDNIOWIECZNE

Cmentarzysko szkieletowe zostało odkryte przypadkowo podczas prac przygotowawczych do budowy kolejki z Kwidzyna przez Gniew do Wielkich Walichnów w 1900 roku. Natrafiono wówczas na sześć płaskich grobów szkieletowych. Wśród nich wyróżniały się dwa groby (grób V męski, grób IV kobiecy) z zachowanymi śladami trumien. W porównaniu z pozostałymi grobami były one bogato wyposażone. Grób V datowany na około XI wiek zawierał żelazny miecz dwusieczny, żelazny grot włóczni, wędzidło żelazne, fragmenty strzemienia inkrustowanego miedzią i srebrem, 2 małe żelazne noże, ramię brązowe wagi 10 żelaznych odważników wagowych, jedną misę brązową w ułamkach, jedną misę drewnianą i 20 gwoździ do trumny. W 1970 roku na cmentarzysku przeprowadzone zostały badania powierzchniowe przez pracowników Muzeum Archeologicznego w Gdańsku. Z badań pozyskano materiał ceramiczny.

KOLEJKA WĄSKOTOROWA

Łączyła Wielkie Walichnowy z Kwidzynem, została zbudowana w latach 1900–1901. W Wielkich Walichnowach łączyła się z kolejką wąskotorową Cukrowni Pelplin. Otwarcie dla pasażerskiego ruchu publicznego i towarowego nastąpiło 28 września 1901 roku. Przeprawa pociągu przez Wisłę odbywała się w Gniewie na specjalnie do tego zbudowanym promie „Landrat Brückner". Po przyłączeniu Pomorza do Polski w 1920 roku kolej wąskotorowa po lewej stronie Wisły została przejęta prze Ministerstwo Kolei Żelaznych. Wobec przecięcia linii kolejowej granicą państwową na odcinku przeprawa promowa – Gniew – Ciepłe rozpoczęto prace rozbiórkowe. W 1922 roku linię Ciepłe – Wielkie Walichnowy wydzierżawiono Cukrowni Pelplin, a 1952 roku Dyrekcja Okręgowa PKP w Gdańsku przekazała jej całą linię na własność. Rozwijający się transport kołowy buraka cukrowego sprawił, że kolejka stała się deficytowa. Linię ostatecznie zlikwidowano i rozebrano w 1978 roku. Śladem po dawnej kolei wąskotorowej jest nasyp widoczny w terenie. Zachował się także budynek dworca w Wielkich Walichnowach.

UŻYTEK EKOLOGICZNY NADWIŚLAŃSKI PARÓW"

Nadwiślański parów położony jest na obszarze Doliny Dolnej Wisły – ostoi ptaków o randze europejskiej, umieszczonej na liście NATURA 2000. Las porastający strome ściany parowu stanowi miejsce lęgowe wielu gatunków ptaków: turkawki, grzywacza, kukułki, zaganiacza, cierniówki, piegży, kapturki, piecuszka, pierwiosnka, muchołówki żałobnej, rudzika, słowika szarego, drozda śpiewaka i strzyżyka. Występują tu liczne płazy i gady m.in. ropucha szara, ropucha zielona, zaskroniec i jaszczurka zwinka, a także wiele gatunków bezkręgowców. Na obszarze kilku hektarów występuje bardzo różnorodna roślinność drzewiasta i krzewiasta – m.in. głóg, jabłoń dzika, śliwa domowa, klon pospolity, wiąz, wierzba biała, wierzba wiciowa, wierzba szara, topola biała, brzoza brodawkowata, leszczyna pospolita, grab pospolity, bez czarny, jesion wyniosły, olsza czarna. Dzięki tak dużej bioróżnorodności miejsce to tętni życiem o każdej porze roku.

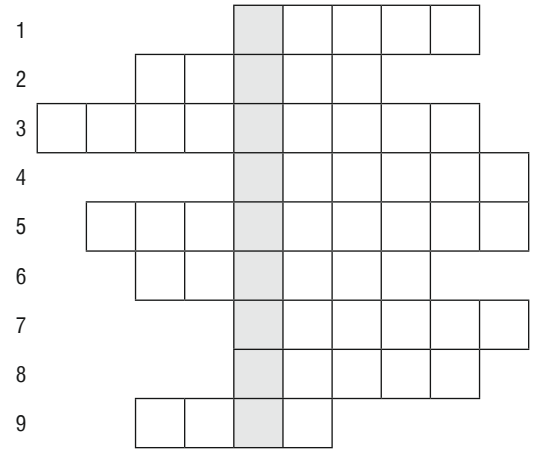

1. Styl w architekturze, do którego nawiązuje budynek byłego sądu w Gniewie
2. Nazwa użytku ekologicznego w Ciepłem „Ekologiczny ….."
3. Zakład w Pelplinie, do którego wożono buraki z Niziny Walichnowskiej
4. Dawna nazwa osiedla domków jednorodzinnych przy ul. 27 stycznia w Gniewie
5. Miejsce przy Sądzie w Gniewie, w którym trzymano aresztowanych.
6. Jaszczurka ... , mieszkanka użytku ekologicznego w Ciepłem
7. Bywa szary i rdzawy – ptak, mieszkaniec użytku ekologicznego w Ciepłem
8. Wąskotorowa na Nizinie Walichnowskiej
9. „Landrat Brückner" przewoził z Gniewu pociągi pasażerskie i towarowe przez Wisłę.

Hasło: pozostałość po grodzie albo osadzie obronnej w postaci kolistego (w podstawie) lub wielobocznego wzniesienia

Trasa rowerowa Gniew – Małe Walichnowy

Początek jak trasa Gniew–Ciepłe (patrz str. 12) tj.: **Gniew, Plac Grunwaldzki, ul. Sobieskiego, ul. 27 stycznia, Ciepłe, Grodzisko wczesnośredniowieczne, Cmentarzysko wczesnośredniowieczne, Kolejka wąskotorowa, Użytek ekologiczny „Nadwiślański parów" i dalej:**

NIZINA WALICHNOWSKA

Obejmuje obszar lewej strony pradoliny Wisły, od wsi Ciepłe w gminie Gniew do wsi Rybaki w gminie Subkowy, malowniczą krainę rozciągająca się wzdłuż wału wiślanego. Przez długie wieki każdej wiosny, nierzadko też latem, mieszkańcy musieli bronić się przed powodzią. Wysiłek nie zawsze był skuteczny, woda zabierała wówczas mieszkańcom dobytek, a czasem i życie. Jednak ludzie ci, z uporem, determinacją i ogromną pracowitością wyrywali Wiśle kawałek po kawałku swoje miejsce do życia.
Dzisiejsza Nizina Walichnowska to obszar o długości 15 km i szerokości od 3,5 do 6,5 km chroniony wałami przeciwpowodziowymi o powierzchnie 4664 ha.

NIZINA WALICHNOWSKA

Osadnictwo na Nizinie Walichnowskiej zaczęło się jeszcze pod koniec pierwszego tysiąclecia, gdy ludzie budowali swe ubogie domostwa na wyżej położnych terenach południowej części niziny. W 1276 roku książę Sambor oddał Nizinę Walichnowską Krzyżakom. Nowi zarządcy przysłużyli się tej ziemi, stawiając na niej pierwsze groble chroniące przed wodami Wisły.
Także w czasach Rzeczpospolitej wniesiono wiele w rozwój systemu hydrotechnicznego. Stało się to za sprawą Wspólnoty Wałowej Niziny Walichnowskiej, powstałej 24 lipca 1590 roku dzięki inicjatywie holenderskich osadników - mennonitów. Dzięki ich nowoczesnej wiedzy melioracyjnej i hydrotechnicznej udało się zbudować jednolity system przeciwpowodziowy przebiegający przez cały teren Niziny. Ślady tego wału istnieją do dziś – jest to m.in. szosa w Polskim Gronowie. Prawo wałowe wspólnoty potwierdził 8 stycznia 1591 roku Zygmunt III Waza, zaś w 1693 roku król Jan III Sobieski, wcześniej starosta gniewski, podniósł je do rangi prawa ustawowego. Wspólnota przetrwała blisko 300 lat, wyprzedzając znacznie inne tego typu formy samoorganizacji życia społecznego na terenie dzisiejszej Polski. Mimo tych działań Nizinę wielokrotnie nawiedzały potężne powodzie. Jak częste było to zjawisko obrazuje XIX wiek, kiedy w stosunkowo krótkim okresie kilkukrotnie dochodziło do przerwania wału – w 1804, 1813, 1816, 1829 i 1830 roku oraz najdotkliwsza w skutkach, powódź z 1855 roku, kiedy Nizina wyglądała jak morze, a poziom wody 1,5 m powyżej terenu utrzymał się aż 6 tygodni. Prawdziwym przełomem w walce z żywiołem stała się budowa w 1890 roku stacji pomp o wiele mówiącej nazwie „Nadzieja" w Rybakach. Wraz z pozostałymi pompami „Zgoda" w Międzyłężu oraz „Pokój" w Rybakach zapewniają bezpieczeństwo Nizinie, a same w sobie stanowią jedne z cenniejszych zabytków hydrotechniki w Polsce.

MAŁE WALICHNOWY

Do 1954 roku miejscowość była siedzibą gminy Małe Walichnowy. We wsi zachował się cmentarz menonicki. Szkoła podstawowa została wzniesiona na początku XX wieku.
W niewielkiej odległości od szkoły w Małych Walichnowach, na końcu polnej drogi, wzdłuż której rosną wiekowe brzozy, pośród pól stoi pochodzący z XIX w. będący w dość kiepskim stanie dworek. Jest to dom gospodarza i zarazem Starosty Wałowego Niziny Walichnowskiej Petera Rudolfa Dirksena, autora opracowania „Kronika Związku Wałowego Niziny Walichnowskiej". Dzieło to jest kompetentną analizą zagrożeń i działań związanych z gospodarką wodną Niziny.
Starosta Dirksen przyczynił się m.in. do podwyższenia wałów wiślanych do wysokości 10,5 metra, budowy w latach 1878–1895 nowego odcinka wału łączącego Wielkie Walichnowy i Nowy Międzyłęż, przebudowy śluzy w Rybakach oraz budowy strażnic wałowych. To wszystko doprowadziło do tego, że Wiśle „wyrwano" aż 44 tys. ha, dzięki czemu można było spokojnie uprawiać rolę, bez obaw o powodzie.
W 1909 roku mieszkańcy Niziny Walichnowskiej wznieśli Dirksenowi pomnik zwieńczony tablicą z brązu, który w 1920 roku zburzono i odbudowano w 1939 roku.

MAŁE WALICHNOWY	Jednak podziurawiona od kul tablica zginęła w 1945 roku, a w końcu na pomniku w 1985 roku umieszczono tablicę poświęconą pomordowanym w czasie II wojny światowej mieszkańcom niziny. W 2006 r. na pomniku umieszczono pamiątkową tablicę poświęconą zasługom starosty Związku Wałowego Niziny Walichnowskiej
MIĘDZYŁĘŻ	Cmentarz mennonicki z dobrze zachowanymi nagrobkami, na których widnieje ornamentyka z gaszonymi pochodniami skierowanymi w dół (symbol gasnącego życia) i makówkami (symbol snu wiecznego)
UNIKATOWE STACJE POMP	Nizina Walichnowska może poszczycić się stacjami pomp, będącymi jednymi z cenniejszych zabytków hydrotechniki w Polsce. Pochodzące z początku XX wieku pompy i silniki bezawaryjnie pracują do dzisiaj i zapewniają bezpieczeństwo Nizinie. Funkcję przepompowywania wody na wyższy poziom spełnia stacja pomp „Zgoda" w Międzyłężu. Jej zadaniem jest przepompowywanie wody z Kanału Granicznego do wyżej położonego Jeziora Peplińskiego. Znajdują się tam dwie pompy, każda o wydajności 2 m^3/sek., wyprodukowane w firmie Ascherslebener Maschienenbau Akt. Ges. w 1913 r. Stacja otrzymała swą nazwę od zgody, którą zawarto z posiadaczami ziemskimi z wysoczyzny, którzy to wcześniej odmawiali współfinansowania zakupu urządzenia. Woda z Jeziora Pelplińskiego trafia do Wisły. Jeżeli poziom wody w Wiśle jest niższy niż poziom w Jeziorze Pelplińskim nadmiar wody zostaje odprowadzany poprzez pompę „Pokój" w Rybakach. Jej wydajność wynosi 2 m^3/sek. Prawdziwą perełką wśród tych urządzeń jest jednak stacja pomp „Nadzieja" w Rybakach, która usuwa nadmiar wody w Jeziorze Pelplińskim przy wysokim stanie wody w Wiśle. Nie istnieją już wprawdzie pierwsze, napędzane parą, urządzenia, ale oryginalna pompa i silnik elektryczny firmy Ascherslebener Maschienenbau Akt. Ges. wyprodukowane w 1914 r. służą do dzisiaj. Po bardzo śnieżnych zimach silnik i pompa pracują pół roku bez przerwy. Wydajność pompy wynosi 3 m^3/sek. Warta wspomnienia jest także trzecia stacja w Wielkich Walichnowach, jej zadaniem jest odwodnienie ok. 200 ha. Pompa o wydajności 200 l/sek. pompuje wodę do Jeziornika, jednego z czterech kanałów Niziny.

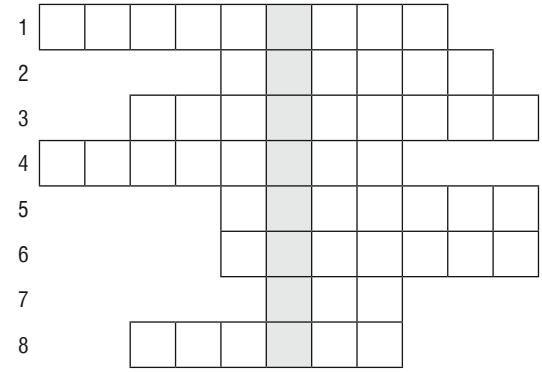

1. ... Wałowa Niziny Walichnowskiej, powstała 24 lipca 1590 roku dzięki inicjatywie holenderskich osadników – mennonitów
2. Imię księcia, który w 1276 roku oddał Nizinę Walichnowską Krzyżakom.
3. Wieś na Nizinie Walichnowskiej ze stacją pomp „Zgoda"
4. Najdotkliwsze w skutkach nawiedziły Nizinę Walichnowską w latach 1804, 1813, 1816, 1829 i 1830, 1855
5. Starosta Wałowy Niziny Walichnowskiej, autor opracowania „Kronika Związku Wałowego Niziny Walichnowskiej"
6. ... Pelplińskie, do którego przepompowywana jest woda z kanałów na Nizinie Walichnowskiej
7. Imię króla polskiego, starosty gniewskiego, który prawo wałowe Wspólnoty, podniósł do rangi prawa ustawowego
8. Wieś na Nizinie Walichnowskiej ze stacją pomp „Pokój"

Hasło: nazwa jednej z pomp w Rybakach

Trasa rowerowa Gniew – Wielkie Walichnowy

Początek jak trasa Gniew–Małe Walichnowy (patrz str. 16) tj.: **Gniew, Plac Grunwaldzki, ul. Sobieskiego, ul. 27 stycznia, Ciepłe, Grodzisko wczesnośredniowieczne, Cmentarzysko wczesnośredniowieczne, Kolejka wąskotorowa, Użytek ekologiczny „Nadwiślański parów", Nizina Walichnowska i dalej:**

POLSKIE GRONOWO

Wieś na Nizinie Walichnowskiej, która w źródłach pisanych pojawiła się w 1565 roku jako Grunowo, Gronowo 1624 rok. Jednocześnie występowała nazwa niemiecka Grunhof i jej tłumaczenie Zielony Dwór. Nieznane są dzieje wsi we wczesnym średniowieczu. Ponownej lokacji osady dokonali Krzyżacy w II poł. XIV wieku. Po wybudowaniu pierwotnych wałów na terenach zabranych Wiśle utworzono folwark należący do starostwa gniewskiego. Na polach blisko Gronowa rozegrała się w dniach od 22 września do 1 października 1626 roku bitwa pomiędzy wojskami polskiego króla Zygmunta III Wazy oraz Gustawa I Adolfa króla szwedzkiego. Sprowadzeni w XVII wieku mennonici zaczęli zagospodarowywać nowe tereny. Po ukończeniu budowy obecnego wału w 1855 roku nastąpił dalszy rozwój terytorialny Gronowa. W ten sposób zaczęły powstawać nowe osady, którym nadano odrębne nazwy Wielkie Gronowo, Polskie Gronowo i Małe Gronowo. We wsi można zobaczyć pozostałości dawnego budownictwa, cmentarz mennonicki oraz resztki dawnych wałów.

POLSKIE GRONOWO

W latach 1984–2004 z inicjatywy ówczesnego proboszcza parafii w Gniewie ks. Bogdana Przybysza oraz dzięki wielkiemu zaangażowaniu mieszkańców Gronowa wybudowana została kaplica pw. św. Maksymiliana Kolbe. Poświęcił ją 6 września 2004 roku ks. bp pelpliński Jan Bernard Szlaga.

KUCHNIA

Miejscowość założona na kępie wiślanej położonej pomiędzy łożyskiem Wisły a jej odnogą zwaną Borawa. Nazwa pojawiła się po raz pierwszy w źródłach pisanych w 1624 i 1664 roku „Pastwiska Kępa alias Kuchnia". Jest to pierwotna nazwa toni na Wiśle obfitującej w ryby. W średniowieczu pełniła prawdopodobnie funkcję osady obronnej. Znajdowały się tam pastwiska należące do komturstwa gniewskiego, a następnie do starostwa gniewskiego.
Kuchnia przestała być osadą na wyspie po wybudowaniu wału przeciwpowodziowego w 1855 roku. Wówczas zaczęła się też tworzyć stała osada. Warto wspomnieć, że zwrotkę temu miejscu poświęcił Sebastian Klonowic w swym utworze pt. „Flis" wydanym w Krakowie w 1595 roku: *„Poniżej Gniewa przy długim ostrowie, Popłyniesz, kuchnią zowią go flisowie, Choć tam kuchmistrza nie masz ni kucharzy, Nic się nie warzy"* Wał przeciwpowodziowy oddzielający Kuchnię od Wisły został wybudowany w latach 1845–1855.

BORAWA

Odnoga Wisły, dawniej odcinająca osadę Kuchnia od lądu. Po wybudowaniu nowego wału w 1855 roku Borawa została odcięta od Wisły. Pozostałością jest zachowane starorzecze na zachód od wsi.

WIELKIE WALICHNOWY

Wieś ulicówka. Pierwszy raz w źródłach pisanych pojawiła się w 1399 roku jako Valkenow, Walichnowy 1624 rok. Miejscowość i parafię założyli w XIV wieku Krzyżacy. Od 1464 roku należała do starostwa gniewskiego.
Wieś wielokrotnie nawiedzana była przez powodzie, których poziom obrazuje tablica znajdująca się w kruchcie kościoła. Podczas wojny trzynastoletniej w 1458 roku na Wiśle w rejonie Wielkich Walichnów doszło do potyczki pomiędzy statkami polskimi i krzyżackimi.
Kolejne ważne wydarzenie miało miejsce w 1626 roku, kiedy pomiędzy Wielkimi Walichnowami a położoną na południe miejscowością Ciepłe, doszło do bitwy polsko-szwedzkiej zwanej „Bitwą dwóch Wazów".
We wsi znajduje się m.in. zabytkowy kościół pod wezwaniem Św. Jana Chrzciciela, zawierający części kościoła gotyckiego z XIV wieku. Był on wielokrotnie niszczony przez wylewy Wisły, a w XVII wieku również przez pożar. Wieżę wzniesiono w latach 1718–1719, a jej górną część przebudowano w 1885 roku. Jest przykładem średniowiecznej budowli gotyckiej, wielokrotnie przebudowywanej w XVII i XVIII wieku. Mury do 2/3 wysokości zachowały pierwotne formy gotyckie, powyżej posiadają konstrukcję szkieletową wypełnioną cegłą. Ołtarze, ambona, rzeźby, belka tęczowa wykonane są w stylu barokowym i pochodzą z XVIII wieku.

WIELKIE WALICHNOWY

We wsi znajduje się także cmentarz parafialny ze starymi nagrobkami, cmentarz menonicki i pochodząca z połowy XIX wieku zabytkowa podcieniowa kuźnia.
Tym, co ją wyróżnia, są także ustawione z czterech stron świata tablice, będące repliką tablic postawionych w Wielkich Walichnowach na początku XVIII wieku przez proboszcza ks. Marcina Augustyna Szelę, autora „Kroniki Walichnowskiej" (dwutomowego dzieła, w którym relacjonuje dzieje Niziny w latach 1693–1728). Tablice ks. Szeli to swoiste zaklęcia, mające uchronić wieś przed nieszczęściami, gdyż na każdej z nich zamieszczona została prośba o opiekę.
Latem 2015 r. w stawie znajdującym się blisko kościoła znaleziono czarny dąb. Badania ustaliły, że drzewo rosło już w 930 r. Wysmukły pień drzewa wskazuje, że rosło ono w gęstym lesie łęgowym, który pierwotnie pokrywał całą nizinę. Na skutek licznych powodzi drzewo przewróciło się i przeleżało w mule kilkaset lat.

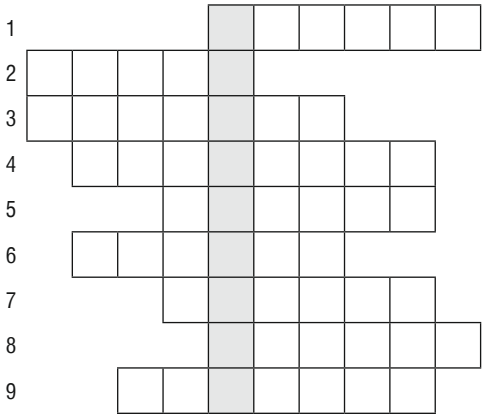

1. Pierwsze imię ks. Szeli, autora „Kroniki Walichnowskiej"
2. Patron kaplicy w Polskim Gronowie
3. Pierwotna nazwa toni na Wiśle, obecnie wieś na Nizinie Walichnowskiej
4. Nazwisko pisarza, autora poematu „Flis"
5. Odnoga Wisły, obecnie użytek ekologiczny
6. Wieś na Nizinie Walichnowskiej, dawniej nazywana Zielonym Dworem
7. Nizina ciągnąc się od wsi Ciepłe do Rybaków.
8. Kolor dębu odnalezionego w 2015 w stawie w Wielkich Walichnowach
9. Spławiali Wisła drzewo i inne towary do Gdańska

Hasło: osadnicy holenderscy przybyli w XVI w. na Nizinę Walichnowską

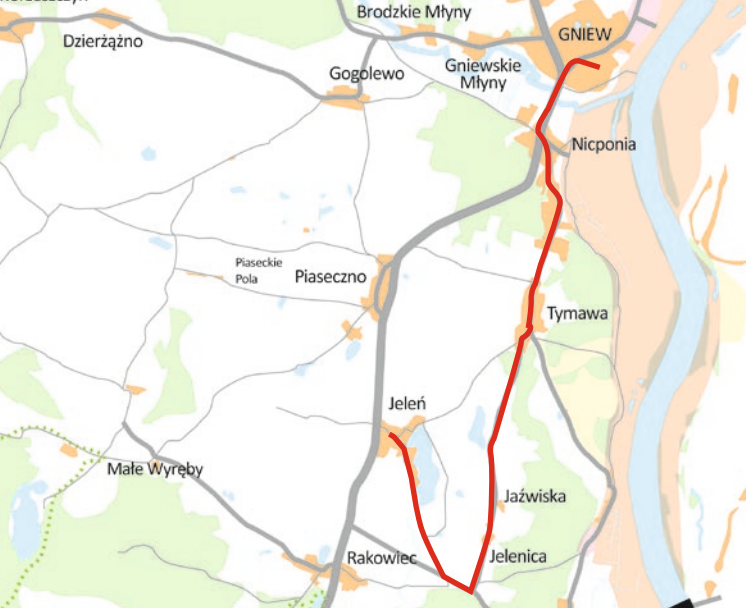

Trasa rowerowa Gniew – Jeleń

GNIEW, PLAC GRUNWALDZKI

Najcenniejszy w województwie pomorskim i największy zespół zabytkowych kamienic. Historia niektórych z nich sięga nawet XIV wieku. Przebudowane w XVIII wieku, zachowały gdzieniegdzie jeszcze stropy belkowe, stolarkę okienną oraz cenne elementy wyposażenia takie jak klatki schodowe z dekoracyjnymi balustradami czy drzwi płaskorzeźbione z ozdobnymi okuciami i mosiężnymi gałkami pochodzącymi z tego okresu. Tym, co absolutnie wyróżnia Gniew spośród innych miast i miasteczek Pomorza, są datowane na XV wiek „gniewskie leby", czyli świetnie zachowane domy podcieniowe znajdujące się po zachodniej stronie rynku. W centralnej części placu stoi ratusz miejski, wykorzystywany obecnie przez Urząd Miasta. Ta zbudowana na przełomie XIV i XV wieku budowla pierwotnie stanowiła czworoboczny obiekt z wewnętrznym dziedzińcem, wieżą i kramami w przyziemiu.
W 1920 roku, prowadząc na terenie pobliskiego Powiśla akcję propagandowo-agitacyjną poprzedzającą plebiscyt w sprawie włączenia tego obszaru do Polski, Gniew odwiedzili poeta Jan Kasprowicz oraz pisarz Stefan Żeromski. Spotkali się oni w ratuszu z pierwszym starostą powiatu gniewskiego Franciszkiem Czarnowskim. Dziś, do najstarszych części gmachu należą piwnice i przyziemie. Wejście do ratusza prowadzi przez stylowy podcień. W północno-wschodnim narożniku rynku obejrzeć można zabytkową studnię-pompę z 1873 roku

UL. PIŁSUDSKIEGO

W okazałej rogowej kamienicy na tej ulicy mieściła się niegdyś firma „polskiego króla", prezesa Kurkowego Bractwa Strzeleckiego, działacza na rzecz polskości Jana Andrzeja Kleina. Przedsiębiorstwo prowadziło handel towarami kolonialnymi, żelazem, zajmowało się także fabrykacją likierów. Do sklepu przylegała przestronna restauracja, wokół której skupiało się życie polskiej ludności.

UL. KOŚCIUSZKI

Komisariat Policji.
Budynek Ochotniczej Straży Pożarnej, której początki w Gniewie sięgają końca XVIII wieku. W 1849 roku zreorganizowano dotychczas istniejącą straż, powołując Gniewskie Towarzystwo Przeciwpożarowe i Ratownicze (Mewer-Feuer Rettungs Verein). W 1856 roku wzniesiono nową remizę i wieżę obserwacyjną. Rada Miejska 6 lutego 1897 roku zatwierdziła nowy statut, który zobowiązywał do służby wszystkich zdolnych do pracy mężczyzn. Straż otrzymała wówczas nową nazwę – Ochotnicza Straż Pożarna (Freiwilligen Feuerwehr) w Gniewie.

DROGA KRAJOWA NR 91

Most na Wierzycy
Wierzyca jest drugą po Wdzie co do długości rzeką Kociewia. Łączy Kaszuby z Kociewiem. Ma długość 151 km, a różnica wysokości pomiędzy źródłami a ujściem wynosi 174 m. Jej źródła znajdują się na Kaszubach na wysokości 240 m n.p.m. na przedpolu Wzgórz Szymbarskich ze szczytem Wieżyca. Głównymi jej dopływami są Wietcisa, Piesienica, Węgiermuca i Janka (Jonka). Jest to typowa rzeka pojezierna, silnie meandrująca i stanowi szlak kajakowy wyposażony w dobrą infrastrukturę, w tym liczne miejsca postoju i wypoczynku.
Nad Wierzycą, między Pelplinem a Gniewem we wczesnym średniowieczu nastąpił silny rozwój osadnictwa, o czym świadczą licznie występujące wzdłuż rzeki grodziska. W IX wieku podróżnik, zwany Geografem Bawarskim, określił ziemie nad Wierzycą „Verizane Civitate". Już od średniowiecza rzeka była wykorzystywana dla celów gospodarczych. Powstawały więc spiętrzenia, przy których budowano młyny. Najbliższy założony przez Krzyżaków znajdował się w Brodzkich Młynach. W średniowieczu Wierzyca była rzeką graniczną pomiędzy ziemią gniewską a ziemią tymawską. W 1673 roku swą podróż Wierzycą na odcinku Gniew – Pelplin w łodzi weneckiej odbył Jan III Sobieski. W pierwszej połowie XIX wieku, w wyniku prac regulacyjnych Wisły, ujście rzeki przesunięto dalej na wschód. W XIX i XX wieku nad Wierzycą, w miejscu dawnych młynów, budowano elektrownie wodne.

NICPONIA

Nicponia to dawna wieś karczemna powstała w XVIII w. na przedmieściu Gniewa. W źródłach pisanych pojawia się po raz pierwszy ok. 1790 r. jako Nitzponie, a następnie Nicponia (1886). Jest to nazwa humorystyczna typowa dla nazw karczem i osad karczemnych. Pierwotnie siedlisko wsi usytuowane było w pobliżu osady Nowy Dwór i tzw. Katzerkampe. Wieś rozwinęła się w XIX i XX w. Powstało wtedy wiele dużych domów mieszkalnych i usługowych, cukrownia, do której doprowadzono kolejkę wąskotorową. Przez wieś wybudowano drogi bite do Opalenia (1891) i z Bydgoszczy przez Nicponię do Królewca (1824–1830). W zachodniej części wsi znajdowały się tereny ćwiczeń i strzelnice dla jednostki wojskowej z Gniewa. Od 1922 r. w Nicponi mieszkał gen. Karol Trzaska-Durski, marszałek polny austriacki, komendant Legionów Polskich, członek Rady Wojennej. We wsi znajduje się pałac z XIX w., budynek administracyjny dawnej cukrowni, budynki mieszkalne z XIX i XX wieku, pozostałości strzelnic wojskowych z XX w. i pomnik jeńców poległych w II wojnie światowej.

TYMAWA

Tymawa to malowniczo położona wieś wśród pięknych nadwiślańskich wzgórz, które Jan III Sobieski nazywał Alpami Tymawskimi. W źródłach pisanych jej nazw pojawia się po raz pierwszy w 1224 r. Jest to prawdopodobnie pierwotna słowiańska nazwa wodna odnosząca się do rzeki lub strumyka. To tutaj osadzony został jedyny na ziemiach polskich tajemniczy zakon cystersów z hiszpańskiej Calatravy. W dokumentach z XIII w. mowa jest o czterech zakonnikach- rycerzach: mistrzu Florentinusie oraz braciach Herbercie, Konradzie i Magnusie. Zakonnicy, oprócz działalności misyjnej, zajmowali się uprawą winorośli. Ich gród wraz z winną górą znajdował się w miejscu obecnego kościoła parafialnego. W 1305 r. Tymawa wraz z częścią ziemi została przejęta przez Krzyżaków, którzy posiadali ją do 1464 r. Po powrocie do Polski wieś weszła w skład starostwa gniewskiego. Kościół parafialny p.w. Michała Archanioła został wybudowany w XVII w. W Tymawie urodził się Alfons Schultz – kapłan, działacz społeczny, założyciel wielu organizacji , senator RP, zginął śmiercią męczeńską w obozie w Stutthofie.

JELENICA

Wieś urokliwie położna wśród wzgórz ze starymi sadami owocowymi.
We wsi wjazdy do przysiółków Rzym i Trzy Króle. Twórcą tej nazwy był proboszcz Tymawy z okresu międzywojennego. Przyczyna była dość prozaiczna, proboszcz miał problemy z informowaniem mieszkańców choćby o tym, jak będzie chodził po kolędzie. Zagrody były porozrzucane, więc postanowił małe osady nazwać. Trzy domy za Tymawą, ale pozostające w granicach wsi nazwał Betlejem. Inne trzy położone bliżej Jelenicy obdarował mianem Trzech Króli. Osadę położoną w malowniczej dolinie nazwał Rzymem. Te nazwy utrwaliły się w tradycji i przeszły do nazewnictwa urzędowego

JELEŃ

Wieś założona nieopodal jeziora pod koniec XIII wieku. Pierwsza wzmianka w źródłach pisanych pojawiła się ok. 1400 roku jako Yelin, od 1642 roku Jeleń. Obecnie w jej skład wchodzi kilka osad i przysiółek (Jeleń Królewski, Milanowo, Jelenica, Gaj). Po zakończeniu wojny trzynastoletniej miejscowość należała do starostwa gniewskiego. W XVI wieku Jeleń był własnością królewską, w której na czterech łanach gospodarował sołtys, prowadziło działalność dwóch karczmarzy i czterech zagrodników, pracujących na miejscowym folwarku. Na początku XX wieku Klemens Piłat założył jednostkę ochotniczej straży pożarnej, która swoją siedzibę miała w małym budynku nad brzegiem jeziora. W tym czasie wzniesiono także szkołę, w której w latach 1906–1907 przeprowadzono strajk przeciw germanizacji w szkole. Wieś jeszcze przed I wojną światową została podzielona na Królewski Jeleń i Szlachecki Jeleń. Po I wojnie zostały one połączone w jedną miejscowość. We wsi znajdowała się gospoda ze sklepem spożywczym, dwóch kowali i jeden kołodziej. Młyn, który stał tuż przy wjeździe do wsi po I wojnie groził zawaleniem i został rozebrany. Aleję we wsi Jeleń mieszkańcy zwą aleją miłości. W ramach programu „Drogi na natury" w alei prowadzone są prace pielęgnacyjne, sadzi się nowe drzewa.

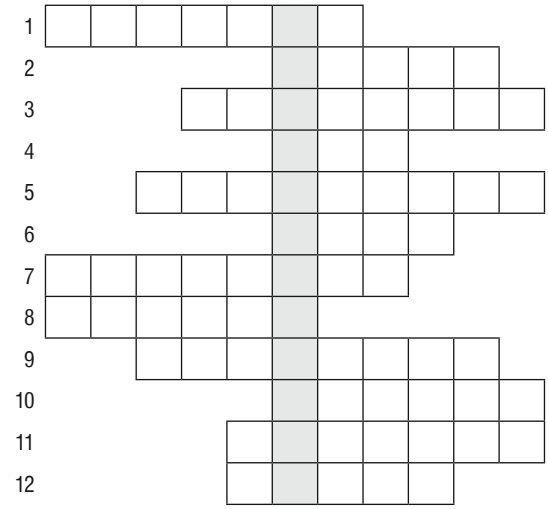

1. stopień wojskowy Karola Trzaski–Durskiego
2. Nazwa osiedla na wjeździe do Tymawy
3. Rzeka, którą przejeżdżamy w drodze do Nicponi
4. ... Sobieski, król Polski
5. Nazwa miejscowości w Hiszpanii, której pochodził mistrz Florentinus – zakonnik przebywający w XIII w. w Tymawie
6. Stał na wjeździe do Jelenia, rozebrany po I wojnie światowej
7. Pięknie położona osada wsi Jeleń z sadami owocowymi, wzgórzami
8. ... Archanioł – patron kościoła w Tymawie
9. ?????
10. Mirabelka
11. Urodzony w Tymawie duchowny, senator RO, zginął w obozie Stutthof
12. Założyciel straży pożarnej w Jeleniu

Hasło: nazwa alei we wsi Jeleń

Trasa rowerowa Gniew – Wielkie Wyręby

Początek jak trasa Gniew–Jeleń (patrz str. 24) tj.: **Gniew, Plac Grunwaldzki, ul. Piłsudskiego, ul. Kościuszki, Droga krajowa Nr 91, Nicponia, Tymawa, Jelenica i dalej:**

RAKOWIEC

Nazwa wsi pojawiła się w źródłach pisanych po raz pierwszy jako Rakowicz w 1399 roku, Rakowiec 1624. Jest to nazwa topograficzna pochodząca od jeziora i błota, jakie znajduje się na terenie wsi, a te pochodzą od słowa rakowe (jezioro, błoto). Wieś wielodrożna z zabudową rozproszoną i pozostałością majątku ziemskiego nad niewielkim jeziorem. Historia miejscowości Rakowiec wykazuje na stare osadnictwo. Już w pierwszych wiekach naszej ery przez Rakowiec prowadził szlak bursztynowy, a następnie „droga królewska". W 1305 r. król czesko-polski, Wacław III, nadał Rakowiec Krzyżakom, a w 1552 r. król Zygmunt August błota Rakowiec przyznał Jerzemu Oleskiemu z Ostrowitego. W 1648 r. dobra Rakowieckie użytkowane były przez Bartlińskiego. W XIX w. czasach w Rakowcu działała dwuklasowa szkoła powszechna. W latach 1906-1907 uczniowie miejscowej szkoły strajkowali w obronie języka polskiego. Wieś leży nad Jeziorem Rakowieckim. Jest ono położone w głębokiej dolinie. Przez jego południową część przepływa Struga Młyńska.

RAKOWIEC

Do połowy XVI wieku jezioro zajmowało niewielki obszar, w rejonie wpływu i wypływu Strugi Młyńskiej. Pozostałą północną część obecnego jeziora zajmowały błota rakowieckie. Około XVI wieku Jerzy Oleski właściciel dóbr w Ostrowitym wybudował tamę w południowej części jeziora na Strudze Młyńskiej. To spowodowało zalanie błot rakowieckich i powstanie jeziora w obecnym kształcie. Na tamie wybudowano młyn i tartak.

WIELKIE WYRĘBY

W tej niewielkiej wsi znajduje się dwór z 1860 r. (tę datę podają opisy; chorągiewka na dachu ma: 1865) otoczony parkiem z grupą dziewięciu pomnikowych dębów bezszypułkowych (wiek ok. 250 lat). W obiekcie, odrestaurowanym dzięki funduszom UE mieści się dom pomocy społecznej.

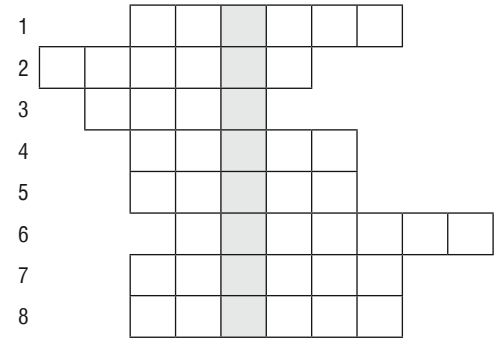

1. ... Młyńska, przepływa przez południową część Jeziora Rakowieckiego
2. Zakład drzewny nad jeziorem Rakowieckim
3. Zadrzewiony teren wokół domu pomocy społecznej w Wlk. Wyrębach
4. ...Królewska, prowadziła przed wiekami przez Rakowiec
5. Dwukołowy pojazd – niezbędnik słuchacza UTW do zwiedzania gminy Gniew
6. ...Wyręby, nieduża wieś w gminie Gniew
7. Jerzy ..., właściciel błot Rakowiec od 1552 .
8. Król polsko-czeski, który nadał Rakowiec Krzyżakom

Hasło: nazwa wsi w gminie Gniew, której topograficzna nazwa pochodzi od jeziora i błota

Trasa rowerowa Gniew–Opalenie

Początek jak trasa Gniew–Jeleń (patrz str. 24) tj.: **Gniew, Plac Grunwaldzki, ul. Piłsudskiego, ul. Kościuszki, Droga krajowa Nr 91, Nicponia, Tymawa, i dalej:**

OSADA BETLEJEM

Twórcą tej nazwy był proboszcz Tymawy z okresu międzywojennego. Przyczyna była dość prozaiczna, proboszcz miał problemy z informowaniem mieszkańców choćby o tym, jak będzie chodził po kolędzie. Zagrody były porozrzucane, więc postanowił małe osady nazwać. Trzy domy za Tymawą, ale pozostające w granicach wsi nazwał Betlejem. Inne trzy położone bliżej Jelenicy obdarował mianem Trzech Króli. Osadę położoną w malowniczej dolinie nazwał Rzymem. Te nazwy utrwaliły się w tradycji i przeszły do nazewnictwa urzędowego.

JAŹWISKA

Pierwotnie wieś należała do Krzyżaków, a od pierwszej połowy XV w. stanowiła polską własność rycerską. W XVII w. sprowadzili się do niej menonici – uchodźcy religijni pochodzący z terenu północnych Niemiec i Holandii, posiadający dużą wiedzę z zakresu hydrotechniki i melioracji. Jaźwiska słynęły kiedyś z wikliniarstwa i wyrobu powideł śliwkowych. Na zachód od wsi, przy drodze do osady Rzym znajduje się wolnostojące wzniesienie, które można obejść dookoła. Nosi ono nazwę „Złota Góra". U jej podnóży ma swoje źródło strumyk „Dziewcza dziura". Te charakterystyczne nazwy mogą nawiązywać do tradycji pogańskiej tych miejsc, gdzie kiedyś odprawiano obrzędy i składano ofiary. W czasach chrześcijańskich miejscowa ludność mogła znajdować pozostałości składanych darów, stąd tradycja o złocie, srebrze i zakopanych w pobliżu wzniesienia skarbach

APLINKI

W 2013 r. wybudowano tu most przez Wisłę do Kwidzyna. W miejscowości tej znajduje się też przepompownia, której zadaniem jest przepompowywanie wód kanału Muzawy i Strugi Młyńskiej przez wał w okresie, gdy poziom wód Wisły jest wyższy.

OPALENIE

Wieś czarownych krajobrazów i urzekającej przyrody. Pierwsza wzmianka historyczna nt. Opalenia pochodzi z 1365 r. Odkrycia archeologiczne dowodzą jednak, że ziemię tę zamieszkiwali ludzie już 1500 lat przed Chrystusem. W XVIII w. wieś, folwark i łąki nadwiślańskie należały do rodziny Czapskich. Piotr Czapski założył Akademię Opaleńską, której działalność została reaktywowana w 1999 r. Jego syn Jakub, chorąży pomorski i podskarbi Prus Królewskich ufundował kościół pw. Apostołów Piotra i Pawła. Kościół parafialny został ufundowany w 1773 r. Wybudowano go na miejscu poprzedniego kościoła o konstrukcji ryglowej z 1665 roku. Obecna świątynia jest utrzymana w stylu barokowym. Większość wyposażenia pochodzi z XVIII wieku. min. w granitową kropielnica, krzyż gotycki i portret fundatora. Kościół odnowiony został w latach 1909 i 1914.
W tym też czasie wybudował także pałac, w którym, wg. tradycji ludowej, w 1812 r. nocował Napoleon Bonaparte, udający się z wyprawą do Rosji. W XIX w. powstał kościół ewangelicki, a działalność produkcyjną rozpoczęła cegielnia i młyn. W 1924 r. zostało w Opaleniu założone pierwsze koło Ligi Ochrony Przyrody. W otoczeniu wsi znajduje się kompleks lasów z rezerwatem przyrody „Opalenie" oraz Izbą Edukacji Ekologicznej w Pólku.
Budynek szkoły został wybudowany w 1903 roku. Po II wojnie światowej szkoła wznowiła swoją działalność 30 kwietnia 1945 r., 28 maja 1977 r. zaś nadano jej imię Józefa Czyżewskiego (1857–1935), działacza narodowego i społecznego urodzonego w pobliskich Widlicach. Czyżewski był wydawcą „Kuriera Gdańskiego", „Tygodnika Gdańskiego" oraz współzałożycielem „Gazety Gdańskiej". Na początku XX wieku założył również Związek Polskich Towarzystw Ludowych w Gdańsku.

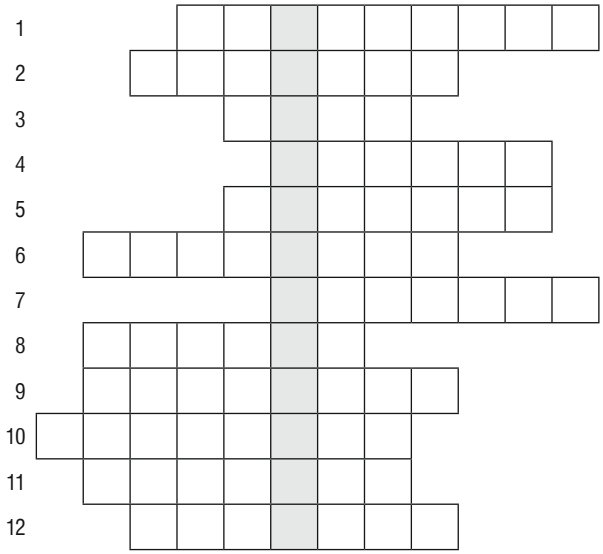

1 Powstała w Nicponi w XIX w. z kolejką wąskotorową
2. Karol ... -Durski – generał mieszkający od 1922 r. w Nicponi
3. ... Tymawskie – nazwa wzgórz w okolicy Tymawy nadana im przez Jana III Sobieskiego
4. Imię Schultza, księdza, senatora RP, zamordowanego w Stutthofie
5. ... Husarska w Tymawie, z szeroką ofertą turystyczno-rekreacyjną.
6. Uprawiali ją w Tymawie zakonnicy z Calatravy
7. Kociewska osada, część sołectwa Opalenie
8. Rzeczka w okolicach Opalenia z kanałem przy przepompowni w Aplinkach
9. Biblijna nazwa osady za wsią Tymawa
10. Wieś czarownych krajobrazów i urzekającej przyrody
11. Jakub ... fundator kościoła pw. Apostołów Piotra i Pawła
12. ... śliwkowe, wyrabiane przed laty m.in. w Jaźwiskach

Hasło: nazwa zakonu, który w XIII wieku przysłał swoich braci do Tymawy